

Utjecaj prosvjetiteljstva na nastanak i razvoj sociologije

Mandarić, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:102392>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-27**

image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Prijediplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Josipa Mandarić

**Utjecaj prosvjetiteljstva na nastanak i razvoj
sociologije**

Završni rad

Zadar, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA SOCIOLOGIJU

Josipa Mandarić

**UTJECAJ PROSVJETITELJSTVA NA NASTANAK I RAZVOJ
SOCIOLOGIJE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: mr. sc. Ratko Čorić

Zadar, rujan 2023. godine

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Josipa Mandarić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Utjecaj prosvjetiteljstva na nastanak i razvoj sociologije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. rujna 2023.

SADRŽAJ

1.UVOD	1
2.PROSVJETITELJSTVO	2
2.1.Značajke prosvjetiteljskog intelektualnog poretka	3
3.PROSVJETITELJSTVO I SOCIOLOGIJA.....	5
3.1. Saint-Simon i ideja progresna.....	7
3.2. Auguste Comte i ideja progresna.....	8
3.3 Herbert Spencer i ideja progresna.....	8
3.4. Karl Marx i ideja progresna.....	9
3.5. Emile Durkheim i ideja progresna.....	10
3.6. Max Weber i ideja progresna.....	12
4.ZAKLJUČAK	14
5.LITERATURA.....	15

Utjecaj prosvjetiteljstva na nastanak i razvoj sociologije

Ovaj rad prikazuje glavne značajke nastanka i razvoja sociologije te kako je prosvjetiteljstvo imalo ključnu ulogu. Gledajući ekonomski utjecaj, glavnu su ulogu imale francuska i industrijska revolucija. S druge strane, kada govorimo o intelektualnim čimbenicima koji su utjecali na nastanak i razvoj sociologije, fokus je stavljen na utjecaj prosvjetiteljskih i njima suprotstavljenih, protu prosvjetiteljskih ideja. Negdje su naglašene ideje konzervativne filozofije, dok se u drugim interpretacijama više ukazuje na prosvjetiteljske ideje. Intelektualni poredak prosvjetiteljstva utjecao je na radikalne promjene te su načela tradicije i postojanosti zamijenjene inovacijom i promjenom. Cilj mislioca prosvjetiteljstva bio je da njihove ideje budu rabljene za socijalni svijet, a posebno za kritičku analizu istog svijeta. Spomenuto razdoblje označava čovjekovu vjeru da razumije stvarnost pomoću razuma i empirijskog istraživanja. Među značajkama prosvjetiteljskog intelektualnog poretka, u središte stavljamo ideju progresa pod čijim su utjecajem bili svi sociolozi 19. stoljeća. Kroz ideje Saint-Simonea, Comtea, Spencera, Marxa, Durkheima i Webera, prikazujemo progresivno kretanje prema budućnosti čovječanstva kada se unapređuju društveni uvjeti ljudskog života i usavršavanje samog čovjeka.

Ključne riječi: prosvjetiteljstvo, intelektualni čimbenici, ideja progresa, razvoj sociologije

The effects of enlightenment on the origin and development of sociology

This thesis displays the main features of the origin and development of sociology and how enlightenment played a crucial role in it. Considering the economic effects, the french and industrial revolution played the main role. On the other hand, when we look at the intelectual factors that had an effect on the origin and development of sociology, the focus is on the enlightenment and their opposite anti-enlightenment ideas. Some had emphasised ideas of conservative philosophy, while in other interpretations point more towards enlightenment ideas. The intelectual order of enlightenment had an effect on radical changes, while the principles of tradition and stability were replaced by inovation and change. The goal of enlightenment thinkers was that their ideas be used for the social world, especially for the critical analysis of that same world. The aforementioned period marks the humans belief to understand reality with reason and empirical research. Among the features of the enlightenment intelectual movement, the centerpiece is the idea od progress under which's influence were all of the sociologists of the 19th century. Through the ideas of Saint-Simone, Comte, Spencer, Marx, Durkheim and Weber, we display the progressive move towards the future of mankind where the social conditions of human life are improved as is man himself.

Key words: enlightenment, intelectual factors, idea of progression, development of sociology

1.UVOD

Neke od starijih, ali i novijih relevantnih pokušaja rekonstrukcije nastanka sociologije i njenog razvoja tijekom 19. stoljeća (Nisbet 2007., Ritzer 1997., Kalanj 2005.) ukazuju i naglašavaju s jedne strane na društveno ekonomske, a s druge strane na intelektualne čimbenike koji su doprinijeli tome procesu. Važno je istaknuti da su ti čimbenici istovremeno i čimbenici stvaranja one konstelacije društvenih odnosa i kulturnih vrijednosti koje nazivamo modernost i moderno društvo. Kad je riječ o društveno ekonomskim čimbenicima onda su u središtu pozornosti dvije revolucije - politička (Francuska) i industrijska koje su na prijelazu stoljeća izvršile ogroman utjecaj na transformaciju europskih društva. S jedne strane dogodilo se rušenje staleškog, feudalnog društvenog uređenja i stvaranje onog društva kojeg nazivamo građanskim društvom, a zasnovanog na zasadama pravne jednakosti svih ljudi. S druge strane dogodila se transformacija pretežno agrarnih društava u pravcu stvaranja pretežno industrijski orijentiranih društava što je naj slikovitije izraženo u velikom porastu broja stanovnika gradova u odnosu na seosko stanovništvo. Ovi procesi vezani uz dvije revolucije najvidljivije su se manifestirali u procesima urbanizacije, industrijalizacije, ali i sekularizacije.

Kada je riječ o intelektualnim čimbenicima koji su utjecali na nastanak i razvoj sociologije onda se pokušaji rekonstrukcije fokusiraju na utjecaj prosvjetiteljskih ideja i njima suprotstavljenih protu prosvjetiteljskih, odnosno konzervativnih ideja. U nekim rekonstrukcijama naglašeniji je utjecaj upravo konzervativne filozofije kao odlučujući (Nisbet), dok se u drugim interpretacijama ipak odmjereno ukazuje i na prosvjetiteljske, ali i konzervativne ideje koje su utjecale na rane sociologe.

Ovaj završni rad nastoji ukazati na onaj pravac razvoja rane sociologije koji je bio osobito inspiriran idejom progresa. Upravo iz tog razloga u uvodnom smo poglavlju o prosvjetiteljstvu istakli ovu ideju kao središnju, među ostalim prosvjetiteljskim značajkama. Upravo na ovim pretpostavkama, naime da su svi sociolozi koji su sudjelovali u procesu utemeljivanja znanosti o društvu, slijedili ovu ideju, bilo da je riječ o općem napretku društva ili pak o napretku nekog od njegovih bitnih dijelova (industrija, znanost). U posljednjem poglavlju smo pratili kako se ideja progresa ispoljila u djelima i koncepcijama najznačajnijih utemeljitelja sociologije. Na ovaj način smo zaključili da je, unatoč nekim konzervativnim idejama, sociologija klasičnog razdoblja snažno obilježena prosvjetiteljskim, odnosno modernističkim utjecajem.

2. PROSVJETITELJSTVO

Prosvjetiteljstvo je razdoblje velikog intelektualnog i društvenog rasta koje se razvija kroz 18. stoljeće, a u značajnoj mjeri je utjecalo na sociologiju koja nastaje u 19. stoljeću. Intelektualni poredak prosvjetiteljstva zaslužan je za to što su načela tradicije i postojanosti zamijenjene inovacijom i promjenom što je uzrokovalo brojne radikalne promjene u društvenom, političkom i kulturnom životu tadašnje Europe. Hijerarhija prava bila je poljuljana te je pokret odredio univerzalno prirodno pravo čovjeka i građanina što je uzrokovalo nestabilnost staleških uravnoteženih odnosa među ljudima. Nadahnuto ideologijom napretka, zagovaralo je vjeru u razum kao jedini izvor slobodnog ljudskog stvaranja. Unatoč običajima, tradiciji i povijesno-kulturnim značajkama, intelektualni pokret prosvjetiteljstva naglasio je identičnost ljudske razumske prirode (Kalanj, 2005). Nadalje, Kalanj (2005: 39) ističe kako je prosvjetiteljstvo „jedan tip racionalnosti nametnuo kao univerzalni, kozmopolitski i svevrijedeći zakon civilizacije, čime je sve druge tipove racionalnosti, čak i onda kada ih tolerira, u perspektivi stavio pod hegemoniju onog tipa razuma koji je prvi dospio do stupnja prosvijećenosti.“

Dogodila se promjena i u filozofskom mišljenju kada je veliki broj utemeljenih ideja povezanih s društvenim životom bio odbačen. Charles Montesquieu i Jean Jacques Rousseau francuski su filozofi koji su bili najznačajniji mislioci povezani s prosvjetiteljstvom te im je usmjerenje bilo da svoje ideje izvedu iz stvarnog svijeta i da ih u njemu provjere, točnije, cilj je bio kombinirati empirijsko istraživanje s razumom. Znanost, a ne puka spekulacija je bio okvir za spomenutu ideju, a pogotovo Newtonova fizika gdje vidimo proširivanje korištenja znanstvene metode na socijalna pitanja. Cilj mislioca prosvjetiteljstva bio je da njihove teze budu rabljene za socijalni svijet, a posebno za kritičku analizu istog svijeta. Navedeno razdoblje karakterizira čovjekova vjera da može razumjeti stvarnost pomoću razuma i empirijskog istraživanja. Spomenuto mišljenje gradilo se na tvrdnji da je prirodni svijet definiran prirodnim zakonima pa je izgledalo da isti treba biti i socijalni svijet. Mislioci prosvjetiteljstva imali su motiv izgraditi racionalniji svijet nakon što su shvatili funkcioniranje društvenog svijeta. Ispitujući tradicionalne vrijednosti i institucije, filozofi prosvjetiteljstva nerijetko bi ustanovili da su one iracionalne, točnije oprečne ljudskoj prirodi i limitirajuće za ljudski razvoj pa je njihova vizija bila nadići takav iracionalni sistem (Ritzer, 1997).

„Imajte hrabrosti služiti se vlastitim razumom! To je geslo prosvjetiteljstva“ Kant ističe kako je prihvaćanje autonomije prvobitno poimanje prosvjetiteljstva (Kant, 2000: 33-34, prema Todorov, 2015). Naime, autonomnost čovjeka dovodi do promjena u životu čovjeka i društva.

Potrebno je prihvatiti da je čovjek kreator svog zakona što označava da ga treba uvažiti onakvim kakvim jest, a ne onakvim kakav bi trebao biti, a istodobno ga čine tijelo i duh, strast i razboritost, osjetilnost i meditacija (Todorov, 2015). Čovjekova samostalnost, tj. nezavisnost od vanjskih utjecaja na duhovni i moralni kredibilitet, dovodi do isticanja važnosti razuma čiji su produkt procvat znanosti. Razvijaju se fizika, biologija, kemija, psihologija i nama najznačajnija sociologija na koje je utjecao intelektualni pokret prosvjetiteljstva čije ćemo značajke detaljnije prikazati u idućem poglavlju.

2.1.Značajke prosvjetiteljskog intelektualnog poretka

Kada je riječ o značajkama prosvjetiteljskog intelektualnog poretka istaknut ćemo britanskog sociologa Peter Hamiltona koji je najpreciznije analizirao ta obilježja u svome radu „Prosvjetiteljstvo i nastanak socijalne znanosti.“ Utvrđuje deset ključnih značajki intelektualnog poretka prosvjetiteljstva, a to su: razum, empirizam, znanstvenost, univerzalizam, progres, individualizam, tolerancija, sloboda, jedinstvo, ljudske prirode, sekularizam (Hamilton, 1996, prema Kalanj, 2005).

Razum je određen kao racionalna organizacija znanja predvođena iskustvom, a ne urođenim idejama s obzirom na to da je prosvjetiteljstvo raskinulo s učenjem o urođenim idejama kao granicama spoznaje i promoviralo samostalnost razumske ljudske moći koja ispunjava vlastite granice (Kalanj, 2005). Granger (1967: 6) navedeno prema Kalanj (2005) tvrdi da je razum svjetlo duha koje razotkriva prirodne principe sigurne spoznaje i ispravnog djelovanja i to je ujedno ideal kojem se okreću ljudi osamnaestog stoljeća kako bi ga suprotstavili izopačenjima koja prokazuju u društvu svog vremena.

Empirizam je teorijsko-metodološko gledište koje svoje istinite spoznaje temelji na empirijskim činjenicama, a ne na metafizičkim počelima. U doba prosvjetiteljstva, empirizam se očituje u pogledu Johna Lockeja i njegovom djelu iz 1690. godine pod nazivom „Ogled o ljudskom razumu.“ Prosvjetiteljstvo je dalo posebnu sklonost empirizmu da čak doseže oblik reduciranog senzualizma koji je uvjeren u neoporivu osjetilnu korelaciju svih spoznaja i istina. Étienne Bonnot de Condillac smatra da je spoznaja točna kad se svi njezini elementi podudaraju s činjenicom i potpuna kada se sve činjenice podudaraju sa spoznajom. Teži se na primatu i podudarnosti osjetilnih dojmova i ideja te na mogućnosti da se svaka kompleksna ideja svede na jednostavne elemente (Kalanj, 2005).

U središtu prosvjetiteljstva je znanstvenost, povezana s eksperimentalnom metodom koja se glorificira kao radikalno novi način spoznajnog odnošenja prema stvarnosti. Znanstvena

spoznaja zauzima središnje mjesto u intelektualnom i kulturnom životu i postaje predmetom javnog interesa tijekom 18. stoljeća. Pojavljuju se i šire koncepti znanstvenih znanja u područjima fizike, kemije, znanosti o životu i zemlji (Kalanj, 2005).

Univerzalizam je značajka koja teži sveopćim, čovječanskim načelima djelovanja i promjene. Ako je razum univerzalna karakteristika svih ljudi i krajeva, onda bi njegovi učinci, pod pretpostavkom prosvjećenja i civiliziranja, posvuda morali počivati na istim temeljima, na istom „savezu ideja i djelovanja“ te je iz navedene logike proizašla je komplementarna ideja *kozmpolitskog humanizma* koju svijet gleda kao domovinu, a sve ljude kao braću (Kalanj 2005). Pierre Beausobre domovinom smatra mjestu gdje dominira razum, a zemljaci su mu ljudi koji su mu slični i privrženi istraživanju istine (Delon 1997: 277, navedeno prema Kalanj 2005).

Svi sociolozi 19. stoljeća bili su pod utjecajem ideje progresa u kojoj su sadržana sva druga obilježja prosvjetiteljske intelektualne konstelacije. U njoj je formirano uvjerenje da kumulativno napredovanje znanosti i prosvijećenosti vodi unapređenju društvenih uvjeta ljudskog života i usavršavanju samog čovjeka. Budućnost čovječanstva ovisi o progresu znanosti stoga je neizvjesnost budućeg boljitka jednaka izvjesnosti prosvjetiteljstvom oslobođenih znanstvenih istina (Kalanj, 2005).

Također bitna značajka povezana s prosvjetiteljstvom je individualizam. Individualni razum ničemu ne smije biti podčinjen te se individualizam temelji na djelovanju prosvijećenog pojedinca koji je obdaren snažnom moralnom autonomijom (Kalanj, 2005). Zahvaljujući vlastitoj snazi, individualni pojedinac je sposoban osigurati integraciju društva (Martuccelli, 2002: 55, navedeno prema Kalanj, 2005).

Iz teološko-političkih pretpostavki pojavljuje se tolerancija koja je dobila status teorijskog načela i praktične vrijednosti u intelektualnom poretku prosvjetiteljstva. Razvila se ujedno i s ciljem da se premaše sukobi između katoličkih i reformističkih crkava koji su generirali okrutne vjerske ratove i da se zaustavi teološka netolerancija. Ideja tolerancije, na kraju je i uspostavljena kao načelo znanstvenog napretka i formiranja demokratskog političkog poretka (Kalanj, 2005).

Sloboda je značajka koja iskazuje stajalište autonomnosti ljudskog subjekta kao čovjeka i građanina, izlazak iz staleških i teoloških ograničenja te umjesto nasljedno-monarhijskog i božanskog prava, označava afirmaciju prirodno zajamčenih individualnih prava. O „duhu

slobode“ pobliže nam prikazuje Voltaire formirajući *slobodu misli* govoreći da je potrebno naučiti misliti čime nam govori kako se svaki čovjek može obrazovati i misliti svojom glavom (Kalanj, 2005).

Posljednji, prosvjetiteljski sekularizam je eksplicitan da ga se definira kao stajalište radikalnog antiklerikalizma prožetog uvjerenjem da znanje mora biti slobodno od bilo kakve religijske pravovjernosti. Navedeno gledište je usmjereno protiv tradicionalne moći svećenstva u oblikovanju vladajućih čimbenika kulture i protiv izravnog utjecaja crkvenih protagonista u akademsko-obrazovnim institucijama (Kalanj, 2005).

Dakle, kao što Kalanj ističe ideju progresa kao centralnu značajku prosvjetiteljstva, ta je ideja upravo utjecala na moderne znanosti u cjelini, a osobito na sociologiju što je nama značajno. Ovom idejom progresa koju su prihvatili sociolozi 19. stoljeća, Kalanj se suprotstavlja spomenutoj tezi Roberta Nisbeta o konzervativnom tijeku misli koji je po njemu odredio nastanak i razvoj sociologije. U sljedećem poglavlju, na primjeru centralnih ideja utemeljitelja sociologije, ukazat ćemo na prisutnost ideje progresa kod svih njih, počevši sa Saint-Simoneom, a završavajući s Durkheimom i Weberom.

3.PROSVJETITELJSTVO I SOCIOLOGIJA

Sociologijom i njezinim nastankom bavi se George Ritzer u prvom poglavlju svoje knjige „Suvremena sociologijska teorija“, u kojem je, promatrajući intelektualne čimbenike koji su utjecali na nastanak i razvoj sociologije tvrdio da je „sociologija uopće, a posebno francuska sociologija, od samog svog početka predstavljala (...) nezgodnu mješavinu ideja prosvjetiteljstva i ideja suprotstavljenih prosvjetiteljstvu“ (Ritzer, 1997: 10 navedeno prema Čorić, 2015). Analizirajući intelektualne strukture, referira se i na Stevena Seidmana koje je konstatirao kako između kritičara prosvjetiteljstva „umjesto modernističkih premisa“ nailazimo na „snažna antimoderna raspoloženja“ (Seidman, 1983, navedeno prema Ritzer, 1997: 10, navedeno prema Čorić, 2015). Francuska katolička kontrarevolucionarna filozofija najradikalniji je vid opozicije tezama prosvjetiteljstva koje vidimo kroz njene predstavnike Louisa de Bonalda i Josepha de Maistrea. Navedeni katolički filozofi suprotstavljeni su prosvjetiteljstvu te su se pobunili protiv Francuske revoluciju smatrajući je produktom načina razmišljanja tipičnog za period prosvjetiteljstva. De Bonald je htio vraćanje u mir srednjeg vijeka te je smatrao Boga jedinim izvorom društva. Kontrirao je svemu što je smanjivalo važnost tradicionalnih institucija kao što su monarhija, monogamna obitelj, patrijarhat i

katolička crkva. Konzervativci su prihvatili iracionalne aspekte društvenog života i davali im pozitivnu vrijednost (Ritzer, 1997). „Zbog toga su fenomene kakvi su na primjer tradicija, imaginacija, emocionalizam ili religija smatrali korisnim i neophodnim komponentama društvenog života“ (Ritzer, 1997: 11) te im nije odgovarala izmjena pa su ustrajali na održavanju postojećeg poretka, a razarajućim silama proglašavali su koncepte društvenog razvoja kao što su francuska ili industrijska revolucija.

Nadalje, iz konzervativizma proizlazi deset konzekvenci koje spominje Irving M. Zeitlin u svome djelu „Ideologija i razvoj sociologijske teorije“ (1981) koje su nastale kao intelektualna podloga razvoja sociologije u Francuskoj. Navedenim značajkama ističe se društvo naspram individue te da je ono međusobno povezano što je dovelo do razmišljanja da promjene u jednom dijelu društva mogu dovesti do promjena u drugom dijelu društva (Ritzer, 1997). Zatim se naglašava „otpor procesima kakvi su industrijalizacija, urbanizacija, birokratizacija koje, po konzervativcima, imaju razoran učinak na društvenu zajednicu“ (Čorić, 2015: 162). Međutim, Seidman prikazuje, na neki način, bliskost između prosvjetiteljstva i protu-prosvjetiteljstva. Primjerice, znanstvena tradicija i kolektivitet su uzeti od strane protu-prosvjetiteljstva iako su nastali u prosvjetiteljstvu.

Također, Rober Nisbet bavi se nastankom sociologije u svojoj značajnoj knjizi „Sociološka tradicija“ koja tumači da je sociologija početkom 19. stoljeća formirana kao odgovor nakon što je narušen stari društveni sistem uzrokovan političkom i industrijskom revolucijom te takav odgovor smatra konzervativnim (Čorić, 2015). Nisbet spominje i paradoks sociologije kojeg naziva kreativnim i da on „leži u činjenici da je, premda prema svojim ciljevima i političkim i znanstvenim vrijednostima svojih ključnih osobnosti pripada glavnoj struji modernizma, njezini bitni koncepti i implicitne perspektive smještaju, općenito govoreći, mnogo bliže filozofskom konzervativizmu.“ (Nisbet, 2007: 37-38) Nisbetovo mišljenje prepoznajemo i u njegovih pet temeljnih ideja sociologije, a to su: zajednica, autoritet, status, sveto i otuđenje. Nedvojbeno, navedene ideje pripadaju predmodernim društvima, a povezane su sa suprotnim pojmovima, antitezama kao što su ideje društva, vlasti, klase, sekularnog i napretka koje svrstavamo u modernost. Po njemu je prvih pet ideja primarno, a drugih pet je izvedeno iz njih (Nisbet, 2007). Kalanj smatra da je Nisbetovo vezanje rane sociologije s konzervativnim reakcijama na prosvjetiteljstvo dvojbeno. U nastavku rada prikazat ćemo najistaknutije utemeljitelje sociologije i ukazati na prisutnost ideje progresa u njihovim koncepcijama društva. Na taj način ćemo se polemički suprotstaviti tezi R. Nisbeta, te istaknuti modernističku i prosvjetiteljsku komponentu sociologije.

3.1. Saint-Simon i ideja progresna

Saint-Simon je na specifičan način prihvatio ideju progresna smatrajući da se ne može govoriti o kontinuiranom progresu kroz povijest što vidimo u „a) njegovom prihvaćanju ideja društvenog razvitka kao smjene dviju epoha – kritičke i organske; b) u njegovom prihvaćanju principa suprotnosti koji je djelovao u historiji“ (Fiamengo, 1966: 35) Kroz povijest, promišljanje o smjenama dviju faza, Saint-Simon ističe različitost „između logističkog i pozitivnog doba, između industrijskog i militarističkog društva.“ (Fiamengo, 1966: 35) Socijalno jedinstvo i harmonija, obilježja su organske epohe među društvenim klasama, dok s druge strane kritičku epohu čine socijalna podijeljenost i konflikt društvenih klasa koja se smatra razornom epohom kroz proces društvenog razvitka. Organska epoha je epoha u kojem su društva suzbila krize i nemire dok nesklad i nered pripadaju kritičkoj epohi. Saint-Simon smatra da društvo treba prevladati svoje kritičke osnove i prijeći u organsku epohu da bi se zapravo moglo razvijati u svrhu zadovoljstva svojih članova. Između ostaloga, kod Saint-Simonea prepoznajemo tezu o prednosti industrijskog sistema naspram militarističkom uređenju. Čovjek je prvo živio pod militarističkim ili vladalačkim uređenjem te je, razvitkom znanosti i napretkom čovjeka kroz industriju, prešao na industrijski ili upravni sistem koju Saint-Simone smatra novom organskom epohom. Gledajući povijest, svaka od epoha je primjer progresivnog kretanja društva (Fiamengo, 1966).

Saint-Simoneova ideja progresna ogleda se i u robovlasničkom i feudalnom sustavu gdje vladaju legisti. Pojam ropstva svrstava u davnu prošlost kojeg smatra da je spasila živote tisućama ljudi te ga se gleda zaslužnim za veliki broj ljudi zbog kojeg se proširio ljudski rod. Sagledavajući ropstvo kao ustanovu, znatno je utjecalo na razvitak prosvijećenosti jer je statusu gospodara stvorila priliku za kontinuiran razvoj svoje umne snage. Stoga, cilj zakona progresna je da svaki oblik društva u nekom određenom trenutku ima progresivan karakter (Fiamengo, 1966).

Smisao zakona progresna je bila stvoriti poredak u društvu čiji je cilj opće dobro i razvitak korisnih vještina. Točnije, poanta povijesti je „povećanje blagostanja najsiromašnije klase, tj, ukidanje eksploatacije čovjeka po čovjeku, te slobodno razvijanje duhovnih i materijalnih potencija svakoga posebnog člana ljudskog društva.“ (Saint-Simone, 1825 :122 navedeno prema Fiamengo, 1966 :37) Realizacija spomenutih ciljeva donijet će mir u svijetu i razvitak čovjekovog truda za blagostanje svakog pojedinca te razor eksploatacije i antagonizma što je i krajnji smisao Saint-Simoneovog sagledavanja povijesti.

3.2. Auguste Comte i ideja progressa

Auguste Comte prvi je upotrijebio pojam sociologije tvrdeći da se čovjek konstantno razvija, bilo to fizički, intelektualno, moralno ili pak politički. Kroz svoja dva pojma usavršavanja i razvitka, Comte govori o rekonstrukciji socijalnog ustroja napuštajući stari socijalni sistem te o neprekidnom razvitku čovječanstva i unaprjeđivanju moći naše osobne prirode, a ne o temeljnoj pretvorbi socijalnih sistema. Priroda čovjeka se ne mijenja od strane socijalnog progressa, već povijest usavršava sustav koji stvara u čovjeku plemenito obilježje (Fiamengo, 1966).

Duhovni i materijalni razvitak su usko povezani u Comteovim promišljanjima koji govori da socijalni progres označava materijalnu evoluciju ako obilježava i razvoj ljudske moći i inteligencije. Evoluciju ljudskog društva Comte sagledava kroz neprestano povećanje fizičke, moralne i intelektualne tipologije, a nasuprot tome umanjuje oprečnosti kroz razvitak čimbenika kao što su rast populacije što dovodi do zajedničkog rada stanovništva na specifičnim područjima i razvoj elemenata koje razlikuju čovjeka od životinjskog svijeta (Fiamengo, 1966).

Što se tiče ljudskog progressa glavni je začetnik čovjekov intelektualni razvoj „zbog toga što je intelektualna strana ljudske prirode ona koja dirigira, koja upravlja. Činjenica što su i intelektualnu stranu ljudske prirode u početku probudile animalne potrebe, ne umanjuje njeno determinirajuće značenje u evoluciji ljudske vrste“ (Fiamengo, 1966: 140) Nadalje, smatra se da intelektualna diktatura dovodi i do socijalne te da je potrebno reorganizirati društveni sustav.

Comteova teorija evolucije kroz tri stadija govori nam o različitim razvojem kroz koje je prošao svijet, grupe, zajednice pa čak i ljudska svijest. Teološki sistem prikazuje kako se božjim proizvodom smatrao društveni i prirodni svijet. Metafizički tumači vjerovanje u apstraktne sile, a da treću, pozitivističku fazu, karakterizira znanost (Ritzer, 1997). Comte u središte stavlja intelektualne čimbenike kroz koje vidimo ljudski progres. Disbalans društva nestaje kada se svijet okrene pozitivističkoj fazi gdje se u središte stavlja ljudski napredak. Comte je smatrao da nije potrebna nikakva politička ili socijalna revolucija, već da dolazi razdoblje gdje će se dogoditi intelektualne promjene.

3.3 Herbert Spencer i ideja progressa

Spencerov zakon evolucije prepoznaje se i u prelasku s militarističkog na industrijsko društva a ukazuje na to da je i on slijedio ideju progressa te da je progres ovisan o ravnoteži između

jednog društva i okolnih društava, između društava dvije različite rase te društava uopće i fizičkog mu okruženja. Da bi se postigao industrijalizam, potrebna je uravnoteženost između naroda i rada (Supek, 1987). Spencer nam ujedno govori kako u militarističkim društvima ljudi žive radi društva, a u industrijskim društvima se razvija individualizam što je ujedno važna značajka prosvjetiteljstva kada pojedinac postaje samostalan, autonoman.

Čitajući Adama Smitha, Spencer je spoznao koliko je važna podjela rada u procesu razvoja industrijskog društva i civilizirane zajednice. Govori o političkim ekonomistima koji su prikazali prelazak načina rada plemenske zajednice gdje pripadnici izvršavaju djelatnosti svaki za sebe dok s druge strane u civiliziranom se društvu rade različite radnje jednog člana za drugog. Ovdje svakako treba primjetiti i značajku univerzalizma jer Spencer „ističe (i) društvenu podjelu rada koja dovodi do povezivanja različitih krajeva zemlje u ekonomsku zajednicu i to se ujedinjavanje postepeno proširuje na čitavu ljudsku rasu.“ (Supek, 1987: 37)

Ideju progresa prepoznajemo u obiteljskom primjeru kojeg se dotiče Herbert Spencer. Naime, plemena koja su aktivna u ratu, smatraju položaj žena vrlo niskim, dok je u naprednijim militarističkim društvima status žena izrazito visok. Bračna veza je striktno održavana, cijeni se nevinost kod muškarca i žena, ali ono bitno je da je ponašanje prema ženama izrazito dobro. Prema njima se odnosi s velikim poštovanjem, povjerenjem i ljubaznošću te se ne radi razlika u odgoju muške i ženske djece. Ne postoji razlika u odnosu prema djevojčicama i dječacima kao što je prisutno kod ratobornih plemena (Supek, 1987).

3.4. Karl Marx i ideja progresa

Karl Marx je sociolog, ali i socio-ekonomist koji je smatrao da se moderno društvo ne može shvatiti „bez oslonca na funkcioniranje ekonomskog sustava, a da se revolucija ekonomskog sustava ne može razumjeti ako se zanemari teorija funkcioniranja.“ (Kalanj, 2005: 122) Poimanje sadašnjosti ne odvaja od budućnosti i snažne želje za djelovanjem. Kao revolucionar, htio je iskorijeniti postojeće uređenje društva i na to mjesto uvesti kolektivnu kontrolu društva što bi ljudima, u tom kooperativnom kontekstu, omogućilo slobodu za razvoj njihovih potencijala. Povijest je gledao da se okreće u smjeru razvoja te je takav pravac označavao i slobodni individualni razvitak, ali i kolektivni razvoj (Kalanj, 2005).

Po Marxu, rad je zapravo u središtu ljudske kulture te ga definira kao proizvodom čovjekove djelatnosti „što znači da ona nije izraz nadpovijesne sile već proizvod ljudske radne djelatnosti.“ (Kalanj, 2005: 128) U opisu Marxovog radnog svijeta, pojavljuje se pojam otuđenja koji proizlazi iz podjele rada. Otuđenje označava čovjekovu distancu i nepripadnost

radnom okruženju. Čovjek proizvodi veliku količinu bogatstva i povećava pravu vrijednost stvari koja se odvija pod cijenom obezvrjeđivanja njegovog života. Do otuđenja dolazi kada su ljudi u konfliktu s osobnim djelovanjem (Kalanj, 2005).

Kroz svoje značajno djelo Kapital, Karl Marx govori o prvobitnoj akumulaciji kapitala koja, između ostaloga, podrazumijeva postojanje „slobodnih radnika“ s ciljem da su oslobođeni od feudalnog poretka korporacija. Jedan od uvjeta je i akumulacija novčanog kapitala koja „se pojavljuje čim se proizvodnja za razmjenu roba počne razvijati pored proizvodnje namijenjene za neposredno zadovoljavanje potreba proizvođača.“ (Kalanj, 2005: 131) Kroz trgovinu, razmjena je porasla te je zahvatila gotovo svako područje djelovanja. Novonastalim odnosima, dolazi i do podjele u dvije klase koju čine buržoazija čiji su tvorci kapitalisti te proletarijat kojeg predstavlja radna snaga (Kalanj, 2005). U svojoj teoriji radne vrijednosti, Karl Marx nam tumači kako kapitalist ostvaruje profit eksploatacijom radnika. Zadržava nastali višak vrijednosti koji nanovo ulaže u proizvodnju, a nedovoljno plaća svog radnika. Marx nam prikazuje sliku kapitalističkog sistema koju nikako nije podržavao te ju oštro kritizira želeći uvesti „radikalne promjene kapitalizma u socijalizam.“ (Ritzer, 1997: 21)

Karl Marx je puno vremena proveo razmišljajući kako se riješiti kapitalizma. Smatrao je da će nelogičnosti i sukobi u okviru kapitalizma dijalektički dovesti do njegovog slabljenja. Čovjek bi trebao djelovati unutar društva na pravilan način kako bi se osiguralo ostvarenje socijalizma. Međutim, brojnim resursima koje posjeduje kapitalist, osporava se vrijeme dolaska socijalizma, ali ne i aktivnost proletarijata. Na proletarijat, Marx gleda kao oblik društva gdje će se ljudi primaknuti njegovoj savršenoj slici proizvodnosti. Razvitkom tehnologije, znanosti, inovacija, društvo će se povezati te neće više biti otuđenja (Ritzer, 1997).

Marx je zapravo najdosljedniji sljedbenik prosvjetiteljskih ideja te na navedenim primjerima vidimo progres koji se očituje na razvoju industrijskog društva. Naime, ideja progressa se vidi u onom smislu kada društvom vlada elita koja ljudski rad smatra nepotrebnim, točnije rad je otuđen toliko da se društvo počelo razvijati ka besklasnom pa je taj progres dvojak; i znanstveni i industrijski. Isto tako, čovjek se ostvaruje moralno te se gradi u biće slobode, emancipirano biće.

3.5. Emile Durkheim i ideja progressa

Funkcioniranje modernog društva – smatra se glavnim ciljem Durkheimove sociologije kroz kojeg postavlja pitanje što je najbolje učiniti da podijeljeno društvo zadrži svoju intelektualnu

i moralnu konzistentnost. Kao zagovaratelj liberalno-buržoaskih ideja, snažnu je vjeru imao prema ideji napretka, a posebno napretka znanosti što je jedna od odlika prosvjetiteljskog razvoja. Htio je da sociologija bude oslobođena od filozofije te da se utemelji kroz istraživačke metode empirijske znanosti (Kalanj, 2005).

Snažnu želju ima da sociologija postoji kao objektivna znanost koja se ne razlikuje od koncepta ostalih znanosti. Upravo iz takve orijentacije ka objektivnosti i znanstvenosti uvodi pojam društvene činjenice. Durkheimovo metodološko pravilo glasi da se „društvene činjenice ili pojave moraju objašnjavati na temelju drugih društvenih činjenica, a ne na osnovi individualne psihologije. Odlučujući uzrok društvene činjenice valja tražiti među prethodnim društvenim činjenicama, a ne među stanjima pojedinačne svijesti“ (Durkheim, 1999: 104, navedeno prema Kalanj, 2005) Shodno ovoj tvrdnji, bavi se uzrocima razvoja podjele rada u društvu koje pronalazi u porastu broja stanovnika te formira teoriju u kojoj govori o prelasku ljudi iz mehaničke solidarnosti u organsku solidarnost. Smatra da je korijen podjele rada poveznica s društvenom solidarnosti (Kalanj, 2005). Mehanička solidarnost prikazuje poveznicu pojedinca s društvom bez tuđeg posredništva, dok organsku solidarnost karakterizira pojedinac ovisan o društvu jer uvelike zavisi o njezinim dijelovima (Cvjetičanin, Supek, 2003).

Mehanička solidarnost je odlika predindustrijskog razdoblja čiji članovi imaju manji stupanj međuzavisnosti i jako slabe socijalne veze. Čine je manje grupe ili plemena koja su pod vodstvom središnjeg autoriteta, a središnja dominacija su kolektivni osjećaji. U mehaničkoj se solidarnosti pojedinci direktno povezuju, a njihovo djelovanje je spontano i zajedničko (Kalanj, 2005). S druge strane, kada je riječ o organskoj solidarnosti, društvo se progresivno razvija kroz podjelu rada. Pojedinci se međusobno razlikuju te je solidarnost moguća ako svatko posjeduje osobnost te vlastito područje djelatnosti. Kolektivna svijest je značajna da ostavi nedirnut dio individualne svijesti jer je područje snažnije tim što je prostrano. Nečija djelatnost je više lična kad je specijalizirana. Takvu solidarnost vidimo i kod bića viših redova gdje svatko ima svoju posebnost i samostalnost. Jedinstvo svakog organa je jače tim što je osobnost pojedinih dijelova dominantnija (Cvjetičanin, Supek, 2003).

Durkheim smatra da se društvo kroz podjelu rada razvija. Analizirajući neke patološke pojmove uzrokovane ekonomskom krizom kao što je neprilagođavanje radnika na posao, dolazi do zaključka da u modernim društvima postaje nužno da posao odgovara čovjekovoj

želji. Točnije, društvo treba cijeniti pravdu, poradi vlastite prirode, jer sve veću pažnju usmjerava individualizmu.

3.6. Max Weber i ideja progresa

Ideju progresa prepoznajemo i kroz stajališta značajnog sociologa Maxa Webera koji razmatra pojam racionalizacije. U tadašnjem njemačkom društvu, racionalizacija je označavala razvitak novih koncepata i radnih aktivnosti koji su imali potrebu koristiti znanstvene pristupe u vodstvu ekonomije. Kroz svoj rad „Sociologija religije,“ Weber racionalizaciju tumači kao postupak modernosti koji je obilježio sva područja života te se podudara s pojavom koja dovodi do toga da je „tradicionalno i vrijednosno-racionalno djelovanje“ zamijenjeno s „ciljno racionalnim djelovanjem.“ U svijetu ekonomije prepoznajemo ju kroz superiornost kapitalističkog djelovanja, politički svijet nam je prikazuje putem afirmacije racionalno-zakonske vlasti, dok birokratizacija simbolizira upravni dio (Kalanj, 2005).

Nadalje, u „Sociologiji religija“ koncept racionalizacije se znatno mijenja i širi. Prvo se javlja kao specifični sistem ideja kada su mišljenja usmjerena prema razvoju vlastitih pretpostavki prema vlastitim, logičkim zaključcima. Druga nam strana govori kako se radi o procesu koji je kroz različite načine vidljiv u povijesti civilizacije. Moderni Zapad teži prema tome da bude racionalna vladavina u svijetu, dok neki drugi oblici racionalizacije, poput konfucijanskog, žele racionalnu prilagodbu. Shodno tome, zapadnu racionalnost smatra se instrumentalnom što označava proračunato ponašanje prema kontroli prirode. „Upravo se u tom i takvom racionalizmu proces racionalizacije susreće s razvojem moderne znanosti koja postaje jednim od njezinih aspekata, a znanost sa svoje strane dovodi do raščaravanja svijeta.“ (Kalanj, 2005: 205) Raščaravanje označava ignoriranje magijskih i tajnovitih sila u korist vjerovanja da se može vladati uz pomoć računa (Kalanj, 2005). Ljudi dolaze u kontradiktoran položaj kroz proces racionalizacije. Stvara im se mogućnost da upravljaju vlastitim životima kvalitetnije nego prije, no dovodi ih do „željeznog kaveza“ instrumentalne racionalnosti ostavivši ih bespomoćnima pred pitanjem o pravom smislu postojanosti te ih izlaže „politeizmu vrijednosti.“

U Weberovoj analizi odnosa religije i kapitalizma, njegovo proučavanje racionalizacije vidimo u mislima gdje proučava zbog čega se racionalni privredni sistem (kapitalizam) izgradio na Zapadu, a ne u nekim drugim područjima svijeta. U tom karakterističnom tipu razvoja osnovnu je zadaću usmjerio prema religiji. Ovdje se priključio raspravi s marksistima s ciljem da im pokaže da religija nije samo epifenomen, već je njena uloga važna za nastanak

kapitalizma na Zapadu, a sprječavala je njen razvoj u drugim dijelovima svijeta. Calvinizam je smatrao bitnim religioznim sistemom koji je ključan za razvoj kapitalizma na Zapadu. Suprotno tome, proučavajući ostatak svijeta, Weber je ustanovio iracionalne sisteme kao što su taoizam, hinduizam ili konfucijanizam. Naime, te su religije bile samo kratkotrajne prepreke jer se vremenom privredni sistem i čitava socijalna struktura navedenih društava počela racionalizirati što je važna odlika ideje progressa (Ritzer, 1997).

Zaključno rečeno, Max Weber prikazuje racionalizaciju kao oblik progressa koji je zaokupirao prosvjetiteljske mislioce. Čovjekovo djelovanje označava ono djelovanje kojem čovjek daje nekakav smisao uzimajući u obzir ponašanje drugih te se orijentira prema njemu. Čovjek kroz to djelovanje kalkulira što je i odlika same racionalizacije. Sva područja društvenog života bivaju sve više izložena predviđanju i računanju. U modernom svijetu se gubi čarobnost te vlada svrhovito-racionalno djelovanje.

4.ZAKLJUČAK

Cilj ovog završnog rada bio je prikazati značajan utjecaj prosvjetiteljstva na nastanak i razvoj sociologije kroz 19. stoljeće. Ekonomski i društveni faktori, koji su pridonijeli razvoju tog procesa, su francuska i industrijska revolucija zbog kojih se i dogodila velika promjena u europskim društvima. Rade Kalanj posebno naglašava deset značajnih ideja koje su doprinijele razvoju sociologije iz kojih je ideja progresa najvažnija za sve sociologe što smo i prikazali kroz misli Saint-Simonea, Comtea, Spencera, Marxa, Durkheima i Webera. S druge pak strane, spominjemo i konzervativnu reakciju na prosvjetiteljstvo koja u središte stavlja iracionalne čimbenike.

Mislioni prosvjetiteljstva žele promjenu sustava, a odbijali su vjerovanje u tradicionalni autoritet stavljajući u središte značenje individualnog. Smatrali su da će razum dovesti do univerzalnih i objektivnih istina te su kritiku uputili institucijama apsolutne monarhije i katoličke crkve koje su bile izvori vlasti i učenja. Jedan od vodećih mislioca prosvjetiteljstva, Immanuel Kant, tvrdio je kako bi ljudi trebali javno koristiti vlastiti razum što im stvara prostor da samostalno istražuju, razmišljaju i donose zaključke o novim idejama. Cilj je da čovjek bude hrabar i da se osloni na samog sebe i preuzme odgovornost za svoja djela.

Prosvjetiteljstvo je razdoblje koje širi svoje slobodne ideje te se protivi svim predrasudama tradicije. Koristeći vlastiti razum, slobodan čovjek može utjecati na razvoj znanosti te se progresivno kreće prema budućnosti. Zaključno možemo reći kako je prosvjetiteljstvo značajnije utjecalo na nastanak i razvoj sociologije, naspram konzervativizma, kroz čitavo 19. stoljeće i dobar dio 20. stoljeća.

LITERATURA:

1. Cvjetičanin Veljko., Supek Rudi (2003). *Emile Durkheim i francuska sociološka škola*, Zagreb.
2. Čorić, Ratko (2015). *Nastajanje sociologije u doba ideologija*.
3. Fiamengo, Ante (1966). *Saint-Simon i Auguste Comte*, Zagreb, Matica Hrvatska.
4. Kalanj, Rade (2005). *Suvremenost klasične sociologije*, Zagreb, Politička kultura.
5. Nisbet, Robert (2007). *Sociološka tradicija*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.
6. Ritzer, George (1997). *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.
7. Supek, Rudi (1987). *Herbert Spencer i biologizam u sociologiji*, Zagreb, Naprijed.
8. Todorov, Tzvetan (2015). *Duh prosvjetiteljstva*, Zagreb, TIM press.